

NDIMA YA 11

TSHUMELO DZA TSIRELEDZO

Milayo I dzi vhusaho

198. Milayo I tevhelaho I vhusa zwa tsireledzo ya lushaka kha Riphabuḽiki—
- Tsireledzo ya lushaka I tea u sumbedza vhuḽikumedzeli ha vhadzulapo vhoṽthe vha Afrika Tshipembe, sa vthathu nga vhoṽthe na lushaka, ha u tshila sa vthathu vha linganaho, u tshila nga Iwa mulalo na pfano, u vhoḽholowa kha nyofho na u ṽoḽa, khathihi na u ṽoḽa na u tshila vhutshilo ha khwine.
 - Vhuḽikumedzeli kha u tshila nga Iwa mulalo na zwi thivhelaho vthathu vha Afrika Tshipembe u dzhenelela kha zwa nndwa ya zwiṽhvhane kha lushaka na kha dzitshaka, nga nṽa ha musi zwo tiwa ngauralo nga ndayotewa kana mulayo wa lushaka.
 - Tsireledzo ya lushaka I tea u bvededzwa phanḽa hu tshi khou tevhelwa mulayo, hu tshi katelwa na mulayo wa dzitshaka.
 - Tsireledzo ya lushaka I ḽo vha nga fhasi ha maandḽalanga a Phalamennde na a khorotshitumbe ya lushaka.

U thomiwa, kuvhumbelwe, na vhuḽifari ha tshumelo dza tsireledzo

199. (1) Tshumelo ya tsireledzo ya Riphabuḽiki yo vhumbiwa nga mmbi nthihi ya vhubileli, tshumelo ya mapholisa nthihi na tshumelo inṽe na inṽe ya zwa vhusavhi yo thomiwaho u ya nga Ndayotewa.
- (2) Mmbi ya vhubileli ndi yone mmbi ya maswole I re mulayoni kha Riphabuḽiki.
- (3) Nga nṽa ha tshumelo dza tsireledzo dzo thomiwaho u ya nga Ndayotewa, madzangano a zwiṽhvhane kana tshumelo dzo raloho zwi nga thomiwa u ya nga mulayo wa lushaka.
- (4) Tshumelo dza tsireledzo dzo tea u vhumbiwa na u langiwa nga mulayo wa lushaka.

- (5) Tshumelo dza tsireledzo dzi tea u shuma, na u gudisa khathihi na u ʒoḡa uri miraḡo yadzo I shume u ya nga Ndayotewa na mulayo, zwi tshi katela mulayo wa sialala wa dzitshaka na thendelano dza dzitshaka dzi vhoḡhaho Riphabuḡiki.
- (6) A hu na muraḡo wa tshumelo ya tsireledzo ifhio kana ifhio ane a ḡo tevhedza ndaela ine ya si vhe mulayoni zwi tshi tou vha khagala.
- (7) A hu na tshumelo ya tsireledzo kana muraḡo ufhio na ufhio wayo, ane a nga ita mishumo yawe nga nḡila—
 - (a) ine ya vhaisa lutamo Iwa ḡihoro ḡa poḡotiki ḡi re mulayoni u ya nga Ndayotewa;
 - (b) ya u tikedza madzangalelo afhio kana afhio a ḡihoro ḡa poḡitiki.
- (8) U itela uri hu vhe na u tevhedzwa ha milayo ya u sa dzumba na vhuḡifhinduleli, komiti ya madzangano kana mahoro o fhambananaho ya Phalamennde, I fanela u langula tshumelo dzoḡhe dza tsireledzo nga nḡila /maitele o tiwaho nga mulayo wa lushaka kana ndaela dza Phalamennde.

Vhupileli

Mmbi ya Vhupileli

200. (1) Mmbi ya vhupileli I tea u vhumbiwa na u langiwa sa mmbi ya maswole a re na Vhuḡifari havhuḡi.
- (2) Ndivho khulwane ya mmbi ya vhupileli ndi u pilela na u tsireledza Riphabuḡiki, tshirunzi tsha vhupo hayo na vhatu vhayo, u ya nga ha Ndayotewa na ndayo dza mulayo wa dzitshaka u no langula u shumiswa ha mmbi.

Vhuḡifhinduleli ha zwa poḡitiki

201. (1) Muraḡo wa Khabinethe u tea u vha na vhuḡifhinduleli kha zwa vhupileli.
- (2) Ndi Phresidennde fhedzi ane sa ḡohoho ya maandḡalanga a lushaka, a nga tendela u shumiswa ha mmbi—

- (a) kha tshumisano na tshumelo ya mapholisa;
 - (b) kha u pilela Riphabuḽiki, kana
 - (c) kha u khunyeledza mbofho ya mashango oṭhe.
- (3) Musi mmbi ya vhupileli I tshi shumiswa kha mishumo ifhio na ifhio yo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (2) Phresidennde u tea u ḽivhadza Phalamennde, nga u ṭavhanya, nahone nga vhuḽalo nga ha—
- (a) zwiitisi zwa u shumiswa ha mmbi ya vhupileli,
 - (b) fhethu huṅwe na huṅwe hune mmbi ya khou shumiswa;
 - (c) tshivhalo tsha vhathu vho dzhenelaho; na
 - (d) tshifhinga tsho lavhelelwaho uri mmbi I nga shumiswa ngatsho.
- (4) Arali Phalamennde ya sa dzula tshifhingani tsha maḽuvha a sumbe a u thoma nga murahu ha musu mmbi ya vhupileli I tshi shumiswa sa zwo ambiwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (2), Phresidennde u tea u ṅea komiti mafhungo ane a ṭoḽiwa nga khethekanyo ṭhukhu ya (3) kha komiti ya u langula yo teaho.

U Khomandiwa/langiwa ha mmbi ya vhupileli

202. (1) Phresidennde sa ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka ndi ene Mulangammbi Muhulwane wa mmbi ya vhupileli, nahone u tea u thola Mulangammbi wa vhupileli.
- (2) U langa mmbi ya vhupileli hu tea u itwa u ya nga tsumbandila ya muraḽo wa Khabinethe a re na vhuḽifhinduleli kha zwa vhupileli, nga fhasi ha maandalanga a Phresidennde.

Tshiimo tsha vhupileli ha lushaka

203. (1) Phresidennde, sa ene ṭhoho ya khorotshitumbe ya lushaka, a nga ḽivhadza tshiimo tsha vhupileli ha lushaka nahone u fanela u ḽivhadza Phalamennde nga u ṭavhanya na nga vhuḽalo malugana na—
- (a) tshiitisi tsha u ḽivhadzwa ha itsho tshiimo;
 - (b) fhethu huṅwe na huṅwe hune mmbi ya vhupileli ya khou shumiswa hone; na
 - (c) tshivhalo tsha vhathu vho zwi dzhenelaho.

- (2) Arali Phalamennde I songo dzula musi tshiimo tsha vhupileli tshi tshi ñivhadzwa, Phresidennde u tea u vhidza Phalamennde kha dzulo ñi songo ñowealeho hu saathu fhela mañuvha a sumbe tsho ñivhadzwa.
- (3) U ñivhadzwa ha tshiimo tsha vhupileli hu a fhela hoñthe nga nñdani ha musi ho tendelwa nga Phalamennde hu saathu fhela mañuvha a sumbe tsho ñivhadzwa.

Vhuñwaleli ha vhathu zwavho vha re kha vhupileli

204. Vhuñwaleli ha vhathu zwavho vha re kha zwa vhupileli vhu fanela u vhumbiwa nga mulayo wa lushaka, u itela u shuma nga fhasi ha ndangulo ya muraño wa Khabinethe a re na vhuñifhinduleli ha zwa vhupileli.

Mapholisa

Tshumelo ya Tshipholisa

205. (1) Tshumelo ya Tshipholisa ya lushaka I tea u vhumbiwa nga nñila ine ya ño shuma kha lushaka na kha vunñu, na kha zwa mivhuso yapo arali zwo tea.
- (2) Mulayo wa lushaka u tea u thoma maanña na mishumo ya Tshumelo ya Tshipholisa khathihi na uri u tea u ita uri Tshumelo ya Tshipholisa I ite mishumo yayo nga vhukoni, hu tshi dzhielwa nñha ñhoñea dza vunñu.
- (3) Ndivho dza tshumelo ya tshipholisa ndi u thivhela na u ita u ñoñisisa kha zwa vhuvenu, u vhona uri shango ñi lale, khathihi na u tsireledza na u londota vhadzulapo vha Riphabuñiki na ndaka dzavho, u tikedza na u tevhedza mulayo.

Vhuñifhinduleli ha zwa Politiki

206. (1) Muraño wa Khabinethe u tea u vha na vhuñifhinduleli kha zwa vhuñholisa, na uri u tea u ta mbekanyamaitele ya lushaka ya zwa vhuñholisa nga murahu ha u kwamana na mivhuso ya vunñu na u dzhiela nñha ñhoñea dza vhuñholisa na dza vunñu sa zwe zwa tiwa nga khorotshitumbe dza mavunñu.

- (2) Mbekanyamaitele ya vhupholisa ya lushaka I nga ñea mbetshelo dza mbekanyamaitele dzo fhambanaho malugana na mavunḁu o fhambanaho nga murahu ha musu ho dzhielwa nḁha ḁhoḁea dza vhupholisa dza aya mavunḁu.
- (3) Vunḁu liḁwe na liḁwe li tea—
 - (a) u lavhelesa vhuḁifari ha mapholisa;
 - (b) u langa vhukoni ha tshumelo ya tshipholisa , zwi tshi katela u ḁanganedza mivhigo nga ha tshumelo ya tshipholisa;
 - (c) u ḁuḁuwedza vhushaka havhuḁi vhukati ha mapholisa na tshitshavha;
 - (d) u kala vhukoni ha u pholisa zwi khagala; na
 - (e) u kwamana na muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa malugana na vhumemu na zwa vhupholisa kha vunḁu.
- (4) Khorotshitumbe ya vunḁu I na vhuḁifhinduleli ha mishumo ya vhupholisa—
 - (a) yo ñetshedzwaho nga Ndimu heyi;
 - (b) yo ñetshedzwaho u ya nga mulayo wa lushaka; na
 - (c) yo avhelwaho khayi u ya nga ha mbekanyamaitele ya zwa vhupholisa ya lushaka.
- (5) Uri hu itwe mishumo ye ya sumbedzwa kha khethekanyo ḁhukhu ya (3), vunḁu—
 - (a) li nga ḁoḁisisa, kana la thola khomishini ya ḁhoḁisiso kha mbilaelo dzifhio na dziifhio ya u sa ita mishumo ya mapholisa zwavhuḁi kana u pwashea ha vhushaka vhukati ha mapholisa na tshitshavha tshifhio kana tshifhio; na u
 - (b) li tea u ita themendelo kha muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli ha zwa vhupholisa.
- (6) Musu ho ḁanganedzwa mbilaelo yo ḁiswaho nga khorotshitumbe ya vunḁu, dzanganano lo ḁiimisaho nga loḁhe la mbilaelo dza mapholisa lo vhumbiwaho nga mulayo wa lushaka li tea u ḁoḁisisa, vhuḁa vhu no khou humbulelwa ha, kana mulandu we wa itwa nga muraḁo wa tshumelo ya tshipholisa kha vunḁu.

- (7) Mulayo wa lushaka u fanela u n̄tshedza mutheo malugana na u thomiwa, maan̄ḁa, mishumo na ndaulo ya tshumelo dza tshipholisa ya masipala.
- (8) Komiti yo vhum̄bwaho nga muraḁo wa Khabinethe na miraḁo ya Khoro dza Khorotshitumbe yo sedzanaho na zwa vhupholisa I fanela u vhum̄biwa u itela tshumisano yo khwaḁhaho ya tshumelo ya tshipholisa pfano yo khwaḁhaho vhukati ha masia a muvhuso.
- (9) Vhusimamilaḁo ha vunḁu vhu nga ḁoḁa uri khomishinari wa vunḁu a ḁivhonadze phanḁa hayo kana phanḁa ha komiti in̄we na in̄we u fhindula dzimbudziso.

U langiwa ha Tshumelo ya Tshipholisa

207. (1) Phresidennde sa ḁhoho ya khorotshitumbe ya lushaka u tea u thola mufumakadzi kana munna uri a vhe Khomishinari wa Lushaka wa tshumelo ya tshipholisa, u itela uri a lange tshumelo ya tshipholisa.
- (2) Khomishinari wa Lushaka u tea u shumisa maan̄ḁa awe a u langa tshumelo ya tshipholisa u ya nga mbekanyamaitele ya vhupholisa ya lushaka na tsumbandila dza muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa.
 - (3) Khomishinari wa Lushaka a tshi khou tendelana na khorotshitumbe ya vunḁu u tea u thola mufumakadzi kana munna uri a vhe khomishinari wa vunḁu kha vunḁu leneḁo, fhedzi arali Khomishinari wa Lushaka na khorotshitumbe ya vunḁu vha kundelwa u tendelana nga ha uhu u thola, muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa u ḁo tea u konanya izwi zwigwada.
 - (4) Vhakhomishinari vha vunḁu vha na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa kha mavunḁu avho—
 - (a) sa zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka; na
 - (b) nga u tevhedza maan̄ḁa a khomishinari dza lushaka u vhusa na u langula tshumelo ya tshipholisa u ya nga khethekanyo ḁhukhu ya (2).

- (5) Khomishinari wa vunḁu u tea u vhiga kha vhusimamilayo ha vunḁu n̄waha muḁwe na muḁwe nga ha vhupholisa kha vunḁu Jeneḁo, nahone u tea u rumela khophi ya muvhigo kha Khomishinari wa Lushaka.
- (6) Arali khomishinari wa vunḁu a sa tsha vha na fulufhelo kha khorotshitumbe ya vunḁu, khorotshitumbe yeneyo I nga thoma maga o fanelaho u itela u bvisa kana u sudzulusa kana maga a ndaḁiso kha khomishinari u ya nga ha mulayo wa lushaka.

Vhuḁwaleli ha vhathu zwavho vha re kha zwa tshipholisa

208. Vhuḁwaleli ha vhathu zwavho kha tshumelo ya tshipholisa vhu tea u thomiwa nga mulayo wa lushaka u itela u shuma nga fhasi ha muraḁo wa Khabinethe a re na vhuḁifhinduleli kha zwa vhupholisa.

Zwa vhusevhi

U thomiwa na u langiwa ha tshumelo dza zwa vhusevhi

209. (1) Tshumelo ifhio na ifhio ya zwa vhusevhi, nga nnḁa ha ya tshipiḁa tshifhio na tshifhio tsha mmbi ya vhupileli kana tsha tshumelo ya tshipholisa I nga thomiwa fhedzi nga Phresidennde sa ḁhoho ya khorotshitumbe ya lushaka, nahone u ya nga mulayo wa lushaka.
- (2) Phresidennde sa ḁhoho ya khorotshitumbe ya lushaka u tea u thola mufumakadzi kana munna sa ḁhoho ya tshumelo ya zwa vhusevhi in̄we na in̄we yo thomiwaho malugana na khethekanyo ḁhukhu ya (1) nahone u tea u vha na vhuḁifhinduleli ha polḁitiki ha u langa na u sumbedza nḁila kha in̄we na in̄we ya idzo tshumelo, kana u nga muraḁo wa Khabinethe uri a vhe na uho vhuḁifhinduleli.

Maandā, mishumo na u lavhelesa

210. Mulayo wa lushaka u tea u langa ndivho, maandā na mishumo ya tshumelo dza zwa vhusevhi zwi tshi katela tshipiḡa tshinwe na tshinwe tsha zwa vhusevhi ha mmbi ya vhupileli kana tshumelo ya tshipholisa nahone u tea u ita uri—

- (a) hu vhe na u ṡanganelana ha tshumelo dzoṡhe dza zwa vhusevhi; na
- (b) hu vhe na muthu zwawe ane a ḡo sedza kushumele kwa idzo tshumelo, ane a ḡo vha e tshipikiṡere o tholiwaho nga Phresidennde sa ṡhoho ya khorotshitumbe ya lushaka hu na thendelo nga ḡikumedzwa ḡo ṡanganedziwaho ya Buthano ḡa Lushaka hu na voutdu dza u tikedza dzi si ho fhasi ha mbili tshararu tsha miraḡo yaḡo.